

Homofobia ja pietarilaiset HLBTI-aktivistit

Pauliina Lukinmaa

Sosiologien Jelena Zdravomyslovan ja Anna Tjomkinan (2002) mukaan sukupuolijärjestelmä Neuvostoliiton jälkeisellä Venäjällä on edeltäjänsä huomattavasti pluralistisempi, sillä se muotoutuu moninaisten sosiaalisten toimijoiden kautta. 2000-luvun puolivälistä lähtien lainsäädännön ja sosiaalipolitiikan muutokset Venäjällä ovat kuitenkin rajanneet aiempaa tiukemmin kansalaisten seksuaali- ja lisääntymisoikeuksia. Aiheesta käyty julkinen keskustelu on pohjannut kansalaisyhteisöjen sijaan perinteisiksi venäläisiksi määritetyille arvoille. Näihin liittyvät konservatiivinen ja heteronormatiivinen seksuaalisuus sekä perhe ja henkilökohtainen elämä, jotka ilmennetään vastakkaisina ”läntisille” arvoille. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt suljetaan ulos tästä arvoyhteisöstä normittuneen keskustelun sekä syrjivien lakimuutosten avulla.

Kysyn esseessäni, miten Venäjän poissulkeva ilmapiiri vaikuttaa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen kokemuksiin homofobiasta. Kuinka homoseksuaalisuuteen syrjivästi suhtautuvan yhteiskunnan vaikutus ilmenee siinä, miten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset puhuvat omasta identiteetistään? Monet sulkeutuvat kaappiin tuntemansa häpeän ja syyllisyydentunteen takia. Myös kaapista ulostulemiseen liittyy syrjittynä suuria riskejä. Esseeni perusväittäämä on, että vähemmistöihin kohdistuvalla julkisella diskurssilla on olennainen yhteys kaapin rajaavaan rooliin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten arjessa Venäjällä.

Esseeni pohjaa vuosina 2013–2015 pro gradu -tutkielmaani varten keräämääni etnografiseen tutkimusaineistoon pietarilaisesta HLBTI-liikkeestä (homo-, lesbo-, bi-, trans- ja interseksuaali) sekä keväällä ja kesällä 2016 tekemiini haastatteluihin, joista pääosan tein venäjäksi. Haastateltavani ovat pietarilaisia HLBTI-aktivisteja. Kaikkien nimet on muutettu ja olen tarkoituksellisesti jättänyt mainitsematta haastatteluissa esille tulleita tarkentavia tietoja, esimerkiksi työpaikkoja, kotikaupunkeja ja biografisia tietoja, mikäli henkilön identifioiminen voisi niiden avulla olla mahdollista.

Analyysini nojaa ajatukseen seksuaalisesta kansalaisuudesta, jonka voi ymmärtää yksityisen ja julkisen tilan väliseksi sillaksi. Sillä viitataan myös moninaisesti ulos- ja sisään sulke-

misen mekanismeihin, joita useat seksuaaliyhteisöt kohtaavat osallistuessaan yhteiskunnan poliittiseen, sosiaaliseen, kulttuuriseen ja taloudelliseen elämään (Richardsson 1998). Myös muualla kuin Venäjällä seksuaalinen kansalaisuus on usein politisoitunut heteronormatiivisesti rakentuneiden yksityisten ja julkisten alueiden välillä (Stella 2015, 27). Seksuaalisen kansalaisuuden toteuttamiselle Venäjällä on kuitenkin ominaista se, että nykyinen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt poissulkeva julkinen keskustelu pakottaa ihmiset rakentamaan seksuaalista identiteettiään lähinnä yksityisen piirissä silloin, kun se ei vastaa sukupuolnormatiivista ideaalia. Toinen keskeinen käsite on homofobia, jonka George Weinberg (1972) määritteli alun perin seksuaalivähemmistöjen peloksi. Määritelmä kuulostaa tänä päivänä triviaalilta, mutta aikanaan se oli olennainen merkkipaalu ennen kaikkea siksi, että se siirsi ”ongelman” seksuaalivähemmistöistä heteroseksuaaliin henkilöihin. Käsitteellä oli mahdollista ilmentää, että homofobiset heteroseksuaalit ovat suvaitsemattomia seksuaalivähemmistöjä kohtaan. Määritelmä avasi samalla keskustelun enemmistön syrjivistä asenteista. Toisin kuin fobioihin yleensä, homofobiaan liittyy usein vihantunteita (Haaga 1991, 171).

Aiempi tutkimus on osoittanut, että vähemmistöjä syrjivällä politiikalla on vaikutusta HLBTI-henkilöiden asenteisiin toisia HLBTI-henkilöitä kohtaan (esim. Allen & Oleson 1999). Tuen puute, yhteiskunnan taholta tuleva stigmatisointi ja stereotyyppiset mielikuvat aiheuttavat omasta seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuoli-identiteetistä riippumattomasti sisäistettyä homofobiaa. Homofobiset ajatukset voivat puolestaan johtaa itsetuhoiseen käyttäytymiseen. Samalla kaapissa pysyminen ja jopa sisäistetty homofobia voivat olla selviytymiskeinoja erityisen tukahduttavassa ilmapiirissä elämiseen (McDermott, Roen & Piela 2015, 880–881).

Kaapista ulos ja takaisin: toimijuuden tilallinen sensitiivisyys

Sedgwick (1993, 48) painottaa osuvasti, että yhteiskunnallisena ilmiönä ”kaappi” on rakenne, joka kuvaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sortoa. Venäjällä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kaksijakoinen suhtautuminen kaapissa olemista kohtaan ilmentää näiden ryhmien haurasta roolia yhteiskunnassa. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla ihmisillä ei ole oikeutta olla seksuaalisia kansalaisia. Siksi ”ovi kaappiin” on kutsuvasti auki ja kaapista ulos astuminen vaatii itsearvostusta ja vahvaa luottamusta sosiaalisten suhteiden kestävyYTEEN. Näin kaappi on seksuaalivähemmistöihin kohdistuvan sosiaalisen sarron ilmentymä, sillä kaapissa oloa varjostavat usein häpeä, syyllisyys ja pelko. Käytännössä kaappiin suljettu arki voi tarkoittaa rakkaudetonta elämää, intohimotonta parisuhdetta sekä etäännyntymistä perheestä. Samalla kaappi on strategia, jonka avulla heteronormatiiviin voidaan mukautua (Seidman 2004, 21, 54–55).

Kaappi ilmenee kuitenkin hyvin erilaisena eri yksilöiden elämässä, ja se voi toimia myös tarpeellisena tukikohtana. Toisin sanoen yhdelle kaappi on traaginen sarron ilmentymä, kun taas toinen menee sinne arvioidessaan tilanteen sitä vaativan. Francesca Stellan (2015, 107) mukaan moskvalaisten lesbojen tietoisuus tilallisista normeista auttoi heitä navigoimaan julkisessa tilassa ja arvioimaan, missä ja milloin oli hyödyllistä mennä kaappiin. Esimerkiksi monet lesbot eivät kulkeneet tyttöystävän kanssa kadulla käsi kädessä eivätkä kertoneet puolisoistaan kollegoille, niin että puolison sukupuoli olisi paljastunut. Stella päättlee, että tällainen normitettuun tilaan kohdistuva sensitiivisyys itse asiassa lisäsi seksuaalivähemmistöihin kuuluvien ihmisten liikkumatilaa ja toimijuutta.

Kaapin häviämistä seksuaalivähemmistöihin kuuluvien ihmisten elämään liittyvänä kategoriana ei voi nähdä yksinkertaisesti seksuaalisen ja sukupuolisen vapautumisen merkki-paaluna. Kaapin ymmärtäminen ainoastaan abstraktina globaalien sortamisen muotona estää näkemästä kaappia spatiaalisena normina, joka toimii asiayhteydestä riippuen eri tavoilla (Stella 2015, 108). Ihmisillä on eri elämänalueisiin liittyviä identiteettejä, joista yksi tai useampi nousevat esille tilanteittain. Esimerkiksi työidentiteetti ei vaadi välttämättä aktiivista seksuaali-identiteetin esilletuomista, kun taas vapaa-ajalla omaa seksuaali- ja sukupuoli-identiteettiä saatetaan tuoda esille vahvemmin. Näin ollen onkin olennaista pohtia, missä tilanteissa kaappia tai identiteetin häivyttämistä tarvitaan. Kuinka voimakkaasti nämä ilmiöt liittyvät yksilön arkeen ja ennen kaikkea, kuinka paljon ne rajaavat yksilön kokonaisvaltaista toimijuutta? (Ks. Seidman 2004, 7–10; Stella 2015, 89; Sarajeva 2011, 60.)

Yksityinen ja yhteinen homofobia

Venäjällä yleisesti hyväksytyt miessukupuoleen ja miehisyysroolien liitetyt roolit ovat rajattuja ja enemmistökulttuurin katsottu ihannoivan esimerkiksi miesyrittäjiä, mafiosoja ja sotilaita (Lentini 1996, 157; Baer 2011, 182). Tämä jättää ulkopuolelle monia muita mahdollisia tapoja toteuttaa maskuliinisuutta. Henkilön ulkoiset merkit, kuten ruumiinrakenne, vaatetus ja eleet, paljastavat karrikoitujen miesihanteiden ilmapiirissä helposti, onko hänen habituksensa vallitsevien ihanteiden mukainen vai ei. Esimerkiksi haastateltavani Sergei pitää ulkoista olemustaan homoseksuaaleille tyypillisenä ja uskoo, että häntä kiusattiin koulussa pitkien hiustensa ja huolitellun ulkonäkönsä takia. Hänen mukaansa homofobiset ihmiset huomaavatkin ensimmäiseksi nimenomaan performatiiviset merkit. Sergein mukaan ihmiset myös ilmentävät nykyisin homofobisia asenteita aiempaa avoimemmin, sillä erityisesti homoseksuaaleista esitetyt stereotyyppiset hahmot tunnistetaan laajalti ja stereotyyppisiin perustuva vitsailu on enemmistön hyväksymää, kuten hän asian ilmaisee: ”ajattelen, että homofobia on yhteiskunnassa rakennettu asenne sitä kohtaan, mitä ’homoseksuaalisuus’ on – ei ainoastaan seksuaalista kanssakäymistä, mutta myös merkkejä, joita siihen liittyy: vaatteet, eleet, elämäntapa jne.”

Kaikki haastateltavani kertoivat olleensa jossain vaiheessa elämäänsä itse homofobisia ja tunteneensa inhoa omaa seksuaali- ja/tai sukupuoli-identiteettiään kohtaan. Tämä johtui siitä, etteivät he kokeneet sopivansa yhteiskunnan asettamiin tiukkoihin sukupuolirooleihin.

Haastateltavani korostivat ulkoisiin piirteisiin perustuvan pilkan ohella myös homofobian sosiaalisia piirteitä. Lisäksi jotkut painottivat, että homofobia voi olla valtiotietoinen ongelma ja julkinen diskurssi voi toimia tehokkaana välineenä syrjivien asenteiden, puheen ja toiminnan sisäistämiseksi. Tätä mieltä oli esimerkiksi Artur, jota haastattelin Skypen välityksellä keväällä 2016. Olemme tunteneet useamman vuoden ja Artur on aina kertonut melko avoimesti elämästään ja perheestään. Vasta nyt hän kuitenkin puhui ensimmäistä kertaa suhteestaan isäänsä:

Krimin valloituksen jälkeen patriotismi on ollut selvässä nousussa, ja niin myös homofobia. Tajusin tämän, kun kävin kotipuolella. Asenteet ovat koventuneet tosi paljon. Isä sanoi suoraan, että hän vihaa minua. En voinut uskoa tätä ja kysyin, että miksi. Hän vain jatkoi, että koko yhteiskunta vihaa minua eikä minun pitäisi olla mukana HLBTI-järjestöissä eikä muutenkaan käyttäytyä niin kuin käyttäydyn.

Jälleen ulkoiset merkit ja eleet ovat olennaisia: sekä Artur että Sergei korostavat, kuinka heidän lähipiirinsä ovat hyvin tietoisia hyväksytyistä miehen malleista sekä siitä, että Artur ja Sergei asemoituvat näiden mallien ulkopuolelle. Tällaisessa ilmapiirissä eläminen on luonnollisesti hyvin normittunutta ja rajattua. Olin järkyttynyt ja surullinen Arturin kertoessa isästään. Kummallista kyllä, Artur kertoi tapahtuneesta flegmaattisesti ja se sai minut ajattelemaan, että pitääkö Artur ehkä isänsä kommenttia hyväksyttävänä, jopa oikeutettuna. Lopulta ymmärsin, että Artur kuvasi isänsä esimerkkinä henkilöstä, jonka asenteet yhteiskunnallinen keskustelu on myrkyttänyt. Vaikuttaa siltä, että militarismin ilmapiirin kasvu yleisesti ruokkii ja vahvistaa hyvin yksipuolista kuvaa maskuliinisuudesta Venäjällä.

Monet haastateltavistani kertoivat olleensa itse homofobisia jossain elämänvaiheessa. Muun muassa Artur kuvaili, kuinka hän taistelee fobioitaan, esimerkiksi juuri homofobiaa, vastaan päivittäin. Puhuessaan homofobiasta, hän tarkoittaakin seksuaalivähemmistöihin kohdistuvia fobioita laajemmin:

Uskon, että olemme kaikki vähän homofobisia. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että yritämme aina sietää jotain meille uutta ja epämiellyttävää. Valtiomme tukee vahvaa homofobista propagandaa ja vahvistaa sitä entisestään. Valtiomme itse asiassa ruokkii sitä. Uskon, että olen myös itse homofobinen, mutta yritän korjata sisälläni piileskeleviä fobioita.

Venäläisen homofobian mittarit

Eurooppa-keskeisestä ja evolutiivisesta näkökulmasta katsottuna homofobian väitetään vähenevän kaikissa länsimaaisissa yhteiskunnissa ja samalla ajatellaan kaikkien yhteiskuntien kehittyvän kohti yhteistä liberiaalia suuntaa. Tosiasiassa tilanne ei ole näin yksiselitteinen (Binnie & Klesse 2011, 107; Soboleva & Bakhmetjev 2015, 279). On varsin ongelmallista, että venäläisen yhteiskunnan liberalisaatiota mitataan usein Eurooppa-keskeisestä näkökulmasta, sillä sen mittarit voivat olla harhaanjohtavia. Yksi esimerkki tästä ovat Pride-kulkuet.

International Day Against Homophobia -mielenilmaus Pietarissa 17.5.2014. Mielenilmauksille saavat luvan vain rekisteröidyt järjestöt. Luvallisen mielenilmauksen voi pitää vain Marsin aukiolla merkityllä ja poliisin valvomalla alueella. Kuva: Pauliina Lukinmaa.

Pride-mielenilmauksia on järjestetty Pietarissa pääasiassa onnistuneesti jo useana vuonna. Tämän, kuten muutkin mielenilmaukset, saa kuitenkin toteuttaa vain kaupungin viranomais-ten etukäteen antamaa lupaa vastaan. Lisäksi se tulee järjestää aidatulla alueella suositulla Mars-kentällä. Olen todistanut useasti, kuinka hääparin taustalla on parhaillaan menneillään Pride-mielenilmaus, jonka yhteydessä lennätettävät värikkäät ilmapallot leijailevat sopivasti hääkuvan rekvisiittana. Usein hääpareilla ei ole aavistustakaan siitä, mitä taustalla tapahtuu ja mielenosoittajat ovat hyvin pitkälti vain keskenään ilmaisemassa mieltään. Pride-mielenilmausten kaltaisten tapahtumien sijaan olisikin olennaista kiinnittää huomiota muita sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen oikeuksia ja yhteiskunnan liberalisointumista mittaaviin tekijöihin, kuten muihin julkisiin tilaisuuksiin ja muutoksiin seksuaalivähemmistöjen oikeuksia ajavien järjestöjen jäsenmäärissä. Lisäksi tulisi kiinnittää huomiota viharikosten määrään ja siihen, kuinka viranomaiset niihin suhtautuvat.

Suhteellisen helposti määriteltävien homofobisten tekojen, kuten viharikosten, ohella homofobiaa esiintyy piilevässä ja vaikeammin mitattavassa muodossa. Esimerkiksi hiljaisuus piilottaa hyvinkin vahingollisen homofobian (ks. Tin 2008; Kondakov 2013). Tämän vuoksi homofobiaa voi olla vaikea tunnistaa eikä se aina näydy tilastoissa. Homoseksuaalisuudesta vaikeneminen yhteiskunnallisessa keskustelussa on kaikkea muuta kuin HLBTI-henkilöitä vapauttavaa. Venäjän uusimpien lakimuutosten taustalla onkin juuri vähemmistöjen äänten hiljentäminen, sillä julkinen keskustelu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä neutraaliinkin sävyyn on kiellettyä ja siten esimerkiksi heidän oikeuksiaan ajavien järjestöjen toiminta on aiempaa vaikeampaa.

Erityisen vahingollista on se, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien nähdään poikkeavan muista perusoikeuksista. Tämän ajattelutavan mukaan eri ryhmien oikeudet koetaan toisensa poissulkeviksi sen sijaan, että niiden toteutuminen tukisi ja mahdollisesti jopa yhdistäisi yhteiskunnan eri osa-alueita, kuten poliittisen opposition ja eri vähemmistöryhmät. Esimerkiksi Laura Lyytikäisen (2013) tutkimus moskvalainen poliittinen oppositioliike ajoi sanan- ja kokoontumisvapauksia, mutta samanaikaisesti liikkeen aktivistit sulki HLBTI-henkilöiden oikeudet ajamiensa asioiden ulkopuolelle. Heidän mukaansa enemmistön yhteiskunnalliset oikeudet olisi taattava ennen kuin voitaisiin puhua vähemmistöjen oikeuksista.

Useat haastateltavani toivatkin esille homofobian arkipäiväisyyden, jonka katson liittyvän siihen, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksista käytävälle keskustelulle ei löydy sijaa tämän päivän venäläisessä yhteiskunnassa. Esimerkiksi Timurin kertomus hänen päivittäisessä elämässään esiintyvistä homofobiasta on läheisessä yhteydessä Kuharin (2007) määrittelemän ”läpinäkyvän kaapin” kanssa:

Homofobia merkitsee minulle päivittäistä elämää. (...) Astun kaapista jokainen päivä, sillä minun täytyy selittää itseäni muille, vaikken aina jaksaisi. Lisäksi seuraan aktiivisesti, mitä maailmassa ja Venäjällä tapahtuu: luen uutisia, puhun ystävieni ja kollegojeni kanssa. Tässä mielessä homofobia on jopa aikaisempaa vahvemmin läsnä arkipäivässäni. Homofobia ei ole osa elämäni vaan siitä on tullut elämäni.

Vuonna 2013 Venäjällä voimaanastunut laki (Venäjän federaation laki... 2013), joka kieltää seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä puhumisen neutraaliin tai positiiviseen sävyyn alaikäisten läsnä ollessa, on nostattanut homofobiaan liittyviä teemoja voimakkaammin julkiseen keskusteluun. Homofobinen diskurssi valtamediassa ohjaa asenteita negatiiviseen suuntaan erityisesti niiden ihmisten kohdalla, jotka eivät etsi vaihtoehtoisia uutisia esimerkiksi

internetistä. Toisaalta lisääntyneellä huomiolla on ollut HLBTI-liikkeelle ja sitä kautta myös seksuaalivähemmistöihin kuuluville henkilöille hyötyä: liikkeen verkostot ovat kasvaneet ja sitä kautta järjestöaktiiveja on aikaisempaa enemmän. Erityisesti nuoret ovat liittyneet toimintaan esimerkiksi tekemällä vapaaehtoistyötä erilaisilla festivaaleilla. Vielä kymmenen vuotta sitten seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tapaamispaikat olivat vähäisiä ja siten yhteisen agendan muodostaminen vaikeaa, kuten liikkeessä pitkään mukana ollut Elvira muistelee:

Tulin mukaan paikallisen HLBTI-järjestön toimintaan vuonna 2007, kun kaikki oli vielä vapaata. Me saatoimme tehdä mitä halusimme. Ongelmana kuitenkin oli se, että me emme olleet muodostaneet ryhmää tai yhteisöä. Kukaan ei esimerkiksi järjestänyt tapaamisia. Ainoat tapaamispaikkamme olivat yökerhot ja sitä ennen kotibileet. Elämä oli maan alla ja lisäksi jotkut meistä olivat äärimmäisen homofobisia. Nyt kun katson taaksepäin, oli se surullista aikaa.

Paikallisen ja globaalin HLBTI-liikkeen kasvaminen ja määrätietoisuuden lisääntyminen HLBTI-henkilöiden oikeuksien ajamisessa ovat kulkeneet käsi kädessä Pietarissa. Ylläkuvatun kaltainen vapaus oli ennennäkemätöntä paitsi henkilökohtaisella myös yhteiskunnallisella tasolla vielä 1990-luvun alussa (ks. Essig 1999). 2000-luvulta alkanut HLBTI-liikkeen vakiintuminen otettiin kuitenkin julkishallinnon tasolla torjuvasti vastaan. HLBTI-liikkeen mobilisaatio ja ammattimaistuminen eivät valitettavasti ole johtaneet seksuaalipolitiikan vapautumiseen. Vapaus tehdä mitä tahansa yksityisen alueella ja samanaikainen näkymättömyys julkisessa tilassa ilmentääkin mielestäni tukahduttavaa ilmapiiriä: Venäjän yhteiskunta on sulkenut seksuaali- ja sukupuolivähemmistönsä läpinäkyvään kaappiin. Haastatteleman Artur kertoi, että vasta muuttaessaan ulkomaille hän ymmärsi, kuinka paljon hän oli rajoittanut käyttäytymistään kotimaassaan Venäjällä. Arturin kertomus kuvaakin mielestäni hyvin näkyvyyden kahta puolta ja sen ristiriitaista luonnetta:

Kun muutin Saksaan 2014, yhtäkkinen vapaa ilmapiiri melkein pelotti minua. En voinut aloittaa parisuhdetta miehen kanssa, sillä pelkäsin, olin lukossa. Minun piti miettiä tarkkaan, ennen kuin pystyin käyttäytymään yhtä vapautuneesti kuin he. Luulen, että tämä johtui siitä, että Venäjällä minun täytyi valvoa ja rajoittaa käyttäytymistäni miesten kanssa. Valvoin sitä, kuinka kävelin, puhuin ja käyttäydyin. Ehkä kontrolloin itseäni silloinkin, kun ei olisi edes tarvinnut.

Hiljaa hyväksyvä kaapissa olo

Kaapissa pysyminen on haastateltavilleni tukahduttavaa, sillä seksuaalisuuden pitäminen vain yksityisen alueella kaventaa heidän elämänalaansa. He seuraavat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilannetta globaalilla tasolla, verraten sitä siten omaan elinympäristöönsä. Samalla, ja hieman yllättäen, kaapissa olo voi kuitenkin lisätä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten turvallisuudentunnetta, sillä kaapissa ei tarvitse kohdata syrjintää eikä nousta vaatimaan omia oikeuksiaan ja siten paljastaa itseään (Kuhar & Čeplak 2016, 147–148). Katson kuitenkin, että näin ajattelevat hyväksyvät hiljaisesti myös sen, että joitakin sukupuolinnormitettuja identiteettejä palkitaan samalla, kun toisia työnnetään yhteiskunnan marginaaleihin.

Kaapissa oloon liittyy tunne eristäytyneisyydestä ja saastuneisuudesta. Kaapissa olo ei kuitenkaan ole Seidmanin (2004, 124) mukaan niinkään itsensä kieltämistä, vaan homoseksuaalisuuden tunnistamista, päätöstä peittää seksuaalinen suuntautumisen ja elää tämän päätöksen kanssa. Näin ajateltuna kaapissa olo voi jopa mahdollistaa arvostetun aseman saavuttamisen yhteisössä sekä olon, että on niin sanotusti ”hyvä ihminen” – huolimatta siitä, että identiteetti koettaisiin ”tahriseksi”. Haastattelemani Anna kuvaakin, kuinka suuria riskejä avoimuuteen liittyy:

Kaapista ulostuleminen tarkoittaa valintaa, joka väistämättä merkitsee ahdistuksen ja paineen lisääntymistä. Se, että on avoin, tarkoittaa myös riskiä siitä, että vanhemmat, perhe ja ystävät eivät ehkä ole edes valmiita puhumaan asiasta ja jopa kieltävät seksuaalisuutesi kokonaan. Tämän kaiken lisäksi yhteiskunta sulkee meidät ulos. Ei siis ole ihme, että meillä on niin paljon HLBTI-henkilöitä kaapissa. Ulostuleminen voi siis tarkoittaa, että sinut saatetaan sulkea ulos lähestulkoon kaikista oikeuksistasi.

Kaapista ulostuleminen onkin kapinallinen ja rohkea teko, sillä yksilöllä on oltava siihen tarvittavat sisäiset valmiudet ja moraalinen vakaumus. Toisin sanoen, uhri ei pysty astumaan ulos kaapista (Seidman 2004, 31).

Haastattelemani Darja, pietarilainen IT-alalla työskentelevä menestyvä nuori nainen elää tiiviisti läpinäkyvässä kaapissa. Darjan ystäväpiiri ja äiti tietävät hänen lesboseksuaalisuudestaan, mutta siitä ei kuitenkaan puhuta. Aihe suljetaan ulos keskustelusta eikä Darjalle oikeastaan tarjota oikeutta toteuttaa avoimesti seksuaalisuuttaan. Hän ei myöskään vaadi tätä. Haastattelussa Darja kertoi, että hän päätyi naimisiin 20-vuotiaana nuoruuden rakkautensa kanssa. Hän kuitenkin muistelee: ”Olimme aivan liian nuoria ja naiiveja mennäksemme naimisiin”. Vuoden päästä häistä avioliitto oli kriisissä ja mies petti Darjaa peittelemättä. Darja pakeni ahdistavaa tilannetta internetin keskustelupalstoille ja rekisteröityi etsimään seuraa deittipalvelusta, jossa naiset etsivät naisseuraa. Darja kuvaa tapahtumaa näin:

En edelleenkaan oikeastaan tiedä, miksi menin etsimään netistä seuraa juuri naisista. Ehkä vain kaipasin jotain syvempää yhteyttä toiseen ihmiseen. Tunsin että voisin löytää sielunkumppanin juuri naisesta. Sitten kävi niin että rakastuin. (...) Tänäkään päivänä äitini ei hyväksy seksuaalista suuntautumistani. Olen ainoa ja pitkään odotettu lapsi. Tunnen jotenkin velvollisuudeksi miellyttää äitiäni ja antaa hänelle lapsenlapsia. Äitini piipahtaa usein meille kylään, sillä hän asuu vastapäätä. Piilotan seksuaalielämäni ja teen näin kaiken sujuvammaksi. (...) Esitämme kaikki, että hän [Darjan tyttöystävä] on kämppäkaverini.

Darja elää läpinäkyvässä kaapissa, joka ulottuu julkisesta tilasta hänen yksityiselämäänsä saakka. Vaikka hän pitää elämäntilannettaan surullisena ja haluaisi olla avoimempi, hän ei kuitenkaan hyväksy samaa sukupuolta olevien parien julkisia hellyydenosoituksia. Heteropareille tämä on hänen mielestään sen sijaan hyväksyttävää, sillä sitä se on myös julkisessa keskustelussa. Darjan mielestä HLBTI-henkilöiden julkinen oikeuksien ajaminen erityisesti mielenilmauksin on seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä vahingoittavaa, sillä hänen mukaansa Venäjän yhteiskunta ei ole vielä valmis avautumaan seksuaaliselle monimuotoisuudelle. Darja ei ole ajatustensa kanssa yksin. Kesällä 2016 haastattelemani Ženja ja Timur ovat tulleet aiempaa tietoisemmaksi liikkeessä toimivien välisistä ristiriidoista ja eriävistä mielipiteistä. Suurimmat mielipide-erot liittyvät juuri aktivismin tapoihin ja sen tuomaan julkisuuteen, kuten Ženja kuvaa:

Jotkut HLBTI-henkilöt, jotka ovat avoimia seksuaalisesta suuntautumisestaan, tuomitsevat HLBTI-aktivistien julkisen toiminnan. He ovat sitä mieltä, että on parempi pitää seksuaalisuuteen liittyvät asiat yksityisinä eikä keskittyä HLBTI-henkilöiden julkiseen oikeuksien ajamiseen. Nämä samat henkilöt väittävät usein, että liikkeen esille tuomat ongelmat eivät pohjaa todellisuuteen, ja että Venäjällä ei ole HLBTI-henkilöihin kohdistuvaa syrjintää.

Monille haastateltavilleni kaappi tarjosi erityisesti nuoruudessa välttämättömän yksityisen tilan itsensä tutkiskelulle ja oman seksuaali-identiteetin määrittelyä. He eivät kuitenkaan kokeneet kaappia pysyvänä ratkaisuna kahden merkittävän syyn takia. Ensiksikin kaappi on vaarallinen, sillä haastateltavat pitivät paljastumista väistämättömänä. Toiseksi kaapissa pysyminen tarkoittaa haastateltavilleni itsensä kieltämistä ja itseä vastaan toimimista. Seksuaalinen avoimuus merkitsee haastateltavilleni itsearvostusta. Haastateltavat kuitenkin ymmärsivät hyvin, että nykyiset lakimuutokset, kuin myös Venäjän poliittinen ja sosiaalinen ilmapiiri ovat johtaneet siihen, että osa HLBTI-henkilöistä pysyy mieluummin kaapissa. Kaapissa oleminen on kuitenkin ahdistavaa ja tilanne saattaa kulminoitua sisäistettyyn homofobiaan, joka on haitallista koko liikkeelle.

Sisäistetty homofobia venäjällä

Haastateltavani painottivat, että monilla venäläisillä HLBTI-henkilöillä on ongelmallinen ja jopa fobinen suhtautuminen omaa seksuaalisuuttaan kohtaan. Allenin ja Olesonin (1999) ajatuksia seuraten kutsun tällaista omakuvaa sisäistetyksi homofobiaksi. Allen ja Oleson jatkavat, että sisäistetty homofobia on syvää itseinhoa omaa seksuaalista suuntautumista kohtaan, joka voi johtaa jopa itsemurhaan (emt. 33–43). Nuorten HLBTI-henkilöiden itsemurhien määrät Venäjällä ovat maailman korkeimpia (Maahanmuuttovirasto 2015). Homofobiset HLBTI-henkilöt voivat aiheuttaa vahinkoa sekä muille HLBTI-henkilöille että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia ajavalle liikkeelle, sillä he voivat lisätä negatiivista julkisuutta liikkeestä. Haastateltavistani Anna kuvasi sisäistetyyn homofobian syitä seuraavasti:

Jos ihmiset ympärilläsi toistavat, että homot ovat kauheita, yhteiskunta vihaa homoja ja homot ovat sairaita, se voi aiheuttaa häpeää, joka voi tulla osaksi elämääsi. Tällöin elämään astuu menettämisen pelko. Ehkä ystävät ja perhe hylkäävät ja työpaikka menee alta. Saatat alkaa pelätä toisia ja lopulta myös itseäsi.

Jotkut HLBTI-henkilöt häpeävät omaa seksuaalista suuntautumistaan, sillä he identifioituvat pääasiassa valtaväestöön, jonka voi yleisesti ottaen katsoa suhtautuvan halveksuen seksuaalivähemmistöihin. Homofobista julkista diskurssia seuraten he ovat haluttomia samaistumaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin. Näin homofobiset henkilöt saattavat avoimesti väheksyä niitä ihmisiä, joihin he samanaikaisesti kuitenkin seksuaalisen suuntautumisen kautta identifioituvat.

Sisäistetty homofobia aiheuttaa myös psyykkisen ristiriidan seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvien odotusten ja todellisuuden välille (ks. Herek, Gillis & Cogan 1998). Timur kuvaa homofobisen julkisen diskurssin seurauksista HLBTI-henkilöiden asenteissa seuraavasti:

On täysin mahdollista olla homofobinen HLBTI-henkilö. Moni homofobia ilmenee valtaväestön ja auktoriteettien hyväksymisessä. Useat HLBTI-henkilöt pitävät yöker-

hoja ainoina paikkoina, jossa he voivat ilmaista itseään vapaasti. Useat heistä ovat lisäksi HLBTI-henkilöiden oikeuksia ajavaa aktivismia vastaan. Lisäksi he ajattelevat, että aktivismi toimii jotenkin heitä vastaan. Tämä johtuu siitä, että he eivät usko omiin perusoikeuksiinsa. Heidän mielestään me ajamme jotain ylimääräisiä erityisoikeuksia.

Timurin pohdinta tuo esille homofobiseksi määriteltyjen henkilöiden seksuaalisuuteen kohdistamia asenteita värittävän kaksinaismoraalin. Homofobinen julkinen diskurssi saa uskomaan, että seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön identifioituvalla henkilöllä ei olisi oikeutta seksuaalisuuteen muuten kuin suljettujen ovien takana yökerhossa tai kotona. Niin ikään Artur ja Anna päätyvät samaan johtopäätökseen homofobisista HLBTI-henkilöistä. He uskovat, että ristiriitaiset asenteet syntyvät silloin, kun ympäröivän yhteiskunnan homofobinen viesti pääsee vaikuttamaan henkilökohtaisiin arvoihin ja asenteisiin. Kumpikin heistä on kokenut hetkellistä itseinhoa omaa seksuaalista suuntautumista kohtaan. Artur on pohtinut homofobian sisäistymistä juuri yhteiskunnasta tulleiden viestien sisäistämisenä:

Tietyissä iässä ymmärrät, että olet osa yhteiskuntaa, kansalainen. Samanaikaisesti näet erilaisia identiteettejä ja ymmärrät, että seksuaalinen identiteettisi on vähemmistössä tai että sukupuoli-identiteettisi poikkeaa biologisesta sukupuolestasi. Samalla tajuat, että ympäröivä yhteiskunta pitää identiteettiäsi vääränä. Tämä syrjintä ei ole tarkoitettu sinulle henkilökohtaisesti vaan laajemmin HLBTI-henkilöille. (...) Tässä ilmapiiressä homofobinen käyttäytyminen [Artur viittaa tällä sekä kaapissa oloon että negatiiviseen suhtautumiseen seksuaalivähemmistöjä kohtaan] voi itse asiassa olla ainoa selviytymiskeino.

Haastattelemini aktivistien kuvailemat häpeä, pelko ja tunteet siitä, että tekee jotain väärää, ovat usein yhteydessä yhteiskunnassa vallitseviin heteronormatiivisiin seksuaalisuuden määritelmiin. Usein negatiiviset tunteet omaa seksuaali- ja sukupuoli-identiteettiä kohtaan voivat olla kuitenkin ristiriidassa seksuaalisuuden kokemuksen kanssa. Seksuaalisuus tuo onnen kokemuksia, mutta itseinhon takia avoin ja ylpeä minuus jää saavuttamattomaksi (McDermott et al. 2015, 880–883). Seksuaalivähemmistöön kuuluvalla henkilöllä tulisikin olla jo valmiiksi riittävästi voimavaroja, esimerkiksi hyväksyvä sosiaalinen turvaverkko, jotta hänen olisi mahdollista astua ulos kaapista.

Yhteisön kautta HLBTI-aktivistit kykenivät voimaantumaan yksityiselämässään, mutta myös vaatimaan julkisesti perusoikeuksia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille. HLBTQI-liike tarjosi tukea ja lisäsi tietoisuutta ihmisoikeuksista muodostaen samalla verkostoitumiskanavan. Huolimatta liikkeen voimaannuttavista piirteistä, se ei pysty suojelemaan aktivisteja päivittäiseltä homofobialta: aktivistit ovat paljon tietoisempia HLBTI-oikeuksien rikkomisesta ja homofobisesta vihapuheesta. HLBTI-liikkeessä toimiminen ja oikeuksien ajaminen itse asiassa lisää jokapäiväistä kokemusta homofobiasta mutta kuitenkin siten, ettei se kohdistu suoranaisesti omaan elämään eikä näin ollen vaikuta itsearvostukseen. Liikkeessä toimivina tai siinä aiemmin mukana olleina haastattelemani aktivistit tiesivät, etteivät he ole yksin. Liikkeen kautta he myös tulivat tietoisiksi Weinberginkin (1972) esille tuomasta homofobian määritelmästä, että ongelmien aiheuttaja ei ole heidän seksuaalinen suuntautumisensa, vaan heihin kohdistunut fobinen suhtautuminen.

Lähteet

- Allen, D. J., & Oleson, T. (1999), Shame and internalized homophobia in gay men. – *Journal of Homosexuality* 37:3, 33–43.
- Baer, Brian James (2011), Queer in Russia: Othering the Other of the West. – *Queer Interventions in Europe: Contemporary Queer Studies*. Ed. Downing, Lisa & Gillet, Robert. New York: Routledge, 173–188.
- Binnie, Jon & Klesse, Christian (2011), Researching Transnational Activism around LGBTQ Politics in Central and Eastern Europe: Activist Solidarities and Spatial Imaginings. – *De-Centring Western Sexualities*. Eds. Robert Kulpa & Joanna Mizielinska. London: Ashgate, 107–129.
- Essig, Laurie (1999), *Queer in Russia: A Story of Sex, Self and the Other*. Durham: Duke University Press.
- Haaga, D.A.F. (1991), Homophobia? – *Journal of Social Behavior and Personality* 6:1, 171–174.
- Herek, G. M., Gillis, J. R., & Cogan, J. C. (2009), Internalized stigma among sexual minority adults: Insights from a social psychological perspective. – *Journal of Counselling Psychology* 56:1, 32–43.
- Kondakov, Alexander (2013), Resisting the Silence: The Use of Tolerance and Equality Arguments by Gay and Lesbian Groups in Russia. – *Canadian Journal of Law and Society* 28:3, 403–424.
- Kuhar, Roman (2007), The Family Secret: Parents of Homosexual Sons and Daughters. – *Beyond the Pink Curtain: Everyday Life of LGBT People in Eastern Europe*. Eds. Roman Kuhar & Judit Takács. Ljubljana: Peace Institute, 35–48.
- Kuhar, Roman & Čepič, Metka Mencin (2016), Same-Sex Partnership Debate in Slovenia: Between Declarative Support and Lack of Political Will. – *The EU Enlargement and Gay Politics. The Impact of Eastern Enlargement on Rights, Activism and Prejudice*. Eds. Koen Sloomaeckers, Heleen Touquet, Peter Vermeersch, 147–172.
- Lentini, Peter (1996), Reforming the Soviet Electoral System. – *Elections and Political Order in Russia. The Implications of the 1993 Elections to the Federal Assembly*. Budapest, London & New York: Central European University Press.
- Lyytikäinen, Laura (2013), Gendered and classed activist identity in the Russian Oppositional Youth Movement. – *The Sociological Review* 16:3, 499–524.
- Maahanmuuttovirasto: Suuntaus -projekti (2015), *Current Situation of Sexual and Gender Minorities in Russia*. http://www.migri.fi/download/60336_Suuntaus-raportti_LGBT_VenajallaEN-FINAL.pdf?2f3cee879399d388.
- McDermott, Elizabeth; Roen, Katrina & Piela, Anna (2015), Explaining Self-Harm: Youth Cybertalk and Marginalized sexualities and Genders. – *Youth & Society* 47:6, 873–889.
- Richardson, Diane (1998), Sexuality and citizenship. – *Sociology* 32:1, 83–100.
- Sarajeva, Katja (2011), *Lesbian Lives: Sexuality, Space and Subculture in Moscow*. Stockholm: University of Stockholm.
- Sedgwick, Eve Kosofsky (1993), Epistemology of the Closet. – *Lesbian and Gay Studies Reader*. Eds. Henry Abelove, Michèle Aina Barale & David M. Halperin. New York: Routledge, 45–90.
- Seidman, Steven (2004), *Beyond the Closet. The Transformation of Gay and Lesbian Life*. New York: Routledge.
- Soboleva, Irina V. & Bakhmetjev, Yaroslav A. (2015), Political Awareness and Self-Blame in the Explanatory Narratives of LGBT People Amid the Anti-LGBT Campaign in Russia. – *Sexuality & Culture* 19:2, 275–296.
- Stella, Francesca (2015), *Lesbian Lives in Soviet and Post-Soviet Russia: Post/Socialism and Gendered Sexualities*. New York: Palgrave Macmillan.
- Tjomkina, Anna & Zdravomyslova, Elena (2002), *V poiskah seksualnosti*. Sankt-Peterburg: Dmitri Bulanin.
- Tin, Louis-Georges (ed.) (2008), *The Dictionary of Homophobia: a global history of gay and lesbian experience*. Vancouver: Arsenal Pulp Press.
- Venäjän federaation laki 6.21 (2013), O zaštšite detei ot informatsii, pritišinjajuštšei vred ih zdorovju i razvitiju (Lasten suojelusta heidän terveydelleen ja kehitykselleen haitalliselta informaatiolta) http://ntc.duma.gov.ru/duma_na/asozd/asozd_text.php?nm=135-Φ3&dt=2013
- Weinberg, George (1972), *Society and the Healthy Homosexual*. New York: St. Martin's Press.